

Рецензія на статтю В.Ф. Солдатенка “Феномен утворення Донецько-Криворізької радянської республіки 1918 року”

Ця рецензія мусить бути довгою, хоч сама стаття не є надто великою. Оцінити її зміст в кількох абзацах неможливо. Потрібна аргументація, яка могла б переконати навіть автора, а не тільки читачів, й, відповідно, потрібний “ювелірний” аналіз.

Доцільно почати аналіз зі статистики посилань, адже вона вражає.

Стаття має 39 покликань, з них на сучасні Донкривбасу тексти (джерела або судження тодішніх діячів — *М. Грушевського, В. Затонського, В. Леніна* та ін.) — 25. Це нормально.

Залишок із 14 покликань припадає на сучасних авторів. На книгу одіозного В. Корнілова “Донецько-Криворізька республіка. Расстрелянная мечта” (Харьков, 2011) автор посилається тричі (без її схвалення, треба підкреслити) і в одному посиланні містяться два критичні відгуки на неї, з них один авторства *В. Харченка* в “Коммунисте” (2012, №1, с.40—56). Ще одне покликання складається з трьох публікацій 2014 р. авторів, які випадково згадали Донкривбас. Йдеться про серію книг, які видаються тепер Інститутом історії України НАН України. Це посилання на стор. 1 нібито стосується попередників у розробці теми, але ці “попередники” з темою не пов’язані. У 9 інших випадках автор покликається на самого себе.

Чому статистика посилань вражає? Тому, що в статті не використовуються праці справжніх попередників, тобто сучасних учених, які тією чи іншою мірою стосуються теми дослідження. Але ж за 1988—2014 рр. з’явилося немало праць, присвячених періоду 1917—1920 рр. Не згадана навіть підсумкова фундаментальна праця співробітників НАН України “Нариси історії Української революції 1917—1921 років” у двох книгах (К.: Наукова думка, 2012), хоч *В.Ф. Солдатенко* входить до її редколегії й авторського колективу. Мабуть, відсутність попередників в розробці цієї теми (за винятком одіозного *Корнілова*) не випадкова. Неможливо дорікати *В.Ф. Солдатенку*, що він не знає праць вчених, які торкалися цієї теми.

Останні сторінки статті (с. 76—77) присвячені критиці тих більшовиків в Україні, які зробили спробу відірвати Донбас від України і створити окрему республіку — Донецько-Криворізьку. Здавалося б,

автор перебуває в мейнстрімі сучасної української історіографії і з ним не треба полемізувати. Насправді, однак, критика “мрійників”, чия мрія була розстріляна, як стверджує *Корнілов*, здійснюється з позицій *В. Леніна*, якому був потрібний не Донкривбас, а вся Україна з дев’яти російських губерній, як вона визначалася за “географією *Винниченка*”, тобто у III і IV універсалах Центральної Ради (с. 74). *Ленін* не розстрілював, а просто зустрівся з “мрійниками” і переконав їх, як пише *В.Ф. Солдатенко*, “у помилковості виділення Донецько-Криворізької республіки зі складу України” (с. 76). Ті, хто пішов проти *Леніна*, були виключені з лав партії (с. 77). Необхідність боротьби з сепаратистськими настроями, значає далі автор, “лідери РКП(б) і РРФСР усвідомлювали” (с. 77). З цим судженням можна погодитися, слід лише уточнити, що керівники РКП(б) самі себе називали не лідерами, а вождями. І, нарешті, треба солідаризуватися з кінцевим висновком *В.Ф. Солдатенка* про те, що регіоналістські уподобання “мрійників” були “безпідставними, безперспективними й значною мірою авантюристичними, несли в собі негативний заряд” (с. 77).

З чим погодитися не можна? Зі співчутливим аналізом стратегії вождя більшовиків, який створював радянську імперію, а в ній — таку систему влади, яка була здатна експропріювати суспільство під гаслом комуністичної революції, щоб доповнити політичну диктатуру монополюючою існуючої партії диктатурою економічною.

За останні сто років стало зрозумілим, що комунізм в його ленінсько-сталінському вигляді, який в часи розквіту поширився на третину людства і спричинив загибель мало не сотні мільйонів людей, зберігся тільки в Північній Кореї. Тому відстоювати стратегію *Леніна* в ситуації “ленінопаду”, який розпочався з Євромайдану, означає плисти проти течії. Співчутливий аналіз ленінської стратегії виглядав би дивно на сторінках “Світогляду”.

Посилаючись на “Тимчасову інструкцію” Тимчасового уряду від 4 серпня 1917 р., автор пише, що губернії Лівобережжя і Півдня вилучалися з України внаслідок “змішаного складу населення” (с. 70). Тим часом в документі перераховані тільки губернії, на які

мала поширюватися, на думку Тимчасового уряду, автономна Україна (три правобережні губернії і Полтавська, а також половина Чернігівської). “*Мішаний склад населення*” на Півдні і на Сході — це аргумент, придуманий **В.Ф. Солдатенком**.

Суть справи не в Лівобережжі (Полтавщина і Чернігівщина — це теж Лівобережжя), а в загальному підході до виявлення України на географічній карті. “*Географія Винниченка*” базувалася на загальному підході до визначення кордонів національних держав під час розпаду імперій: волевиявленні більшості населення (50 % плюс 1). Чи було населення мішаним і наскільки — справа другорядна. Так визначалася лінія **Керзона**, з якою поляки не погодилися і взяли за основу при відродженні своєї держави історичний принцип. Тимчасовий уряд (так само як і більшовики, які утворили в рамках України у 1917 р. дві регіональні організації з центрами в Києві і Харкові) вважав за необхідне визначити кордони України за історичним принципом: з чим прийшов гетьман **Богдан Хмельницький** до царя **Олексія Михайловича**. Центральна рада обстоювала етнографічний принцип, щоб зібрати більшість українців в межах національної держави. Якщо взяти за основу губернський зріз в адміністративно-територіальному поділі, то це були дев'ять губерній, включаючи Холмську, де за переписом 1897 р. українці переважали серед інших національностей, а також материкова Таврія.

Така позиція Центральної Ради ґрунтувалася на міжнародній практиці, і **В.Ф. Солдатенко** даремно каже, що вона “*не виявляла тривалий час твердості і послідовності щодо Донкривбасу як органічної частини України*” (с. 70). Таке сумнівне твердження було зроблене, щоб сформулювати головну тезу: “*Інструкцію Тимчасового уряду, а з ним і його позицію щодо “Донкривбасу” було в цілому схвалено*” (с. 70, з посиланням на власну працю “Україна в революційну добу”). У цій тезі два хибних покликання, які йдуть одне за одним. По-перше, в документі Тимчасового уряду, який дотримувався історичного принципу визначення кордонів, не могло бути Донкривбасу за означенням. А якщо не могло бути Донкривбасу, то схвалення інструкції Тимчасового уряду не могло означати примирення Центральної Ради з втратою цього регіону. Я вже не кажу про те, що схвалення тимчасової інструкції тимчасового уряду для Центральної ради нічого не означало (див.: Центральна Рада. Документи і матеріали у двох томах. — Т. 1., с. 228).

Далі автор пише, що в листопаді 1917 р. більшовики Південно-Західного краю ініціювали скликання Всеукраїнського з'їзду рад “*для розв'язання найагальніших проблем тогочасного життя, і цю ідею підтримали багато місцевих рад*” (с. 71). “*Найнагальнішою проблемою*” було захоплення влади, і “*цю ідею*” підтримало не “багато місцевих рад”, а більшовизовані ради.

Партія більшовиків будувалася на засадах “демократичного централізму”, тобто місцеві організації сліпо й беззастережно підпорядковувалися центру.

Центр ініціював 17(4) листопада у Києві нараду пробільшовицьких організацій, на якому устами **Г. Пятакова** озвучив тактику непрямого усунення Центральної Ради з політичного життя за допомогою контрольованого більшовиками виборчого процесу всередині рад. “Реконструкція” Центральної Ради мусила відбутися на Всеукраїнському з'їзді рад робітничих і солдатських депутатів. Давайте подумаємо, що це означало. Центральна Рада проводила підготовку до Установчих зборів, сподіваючись шляхом загальних, прямих і рівних виборів при таємному голосуванні утвердити підвалини нового суспільного устрою України, а більшовицька партія намагалася скористатися тимчасовою популярністю в масах, щоб “*перетравити*” Центральну Раду за російським зразком в Центральний Виконавчий комітет (ЦВК) рад України. Тобто Центральна Рада прагнула віддати завойовану нею владу демократично обраним депутатам Українських установчих зборів, а більшовики — встановити диктатуру своєї партії під виглядом диктатури пролетаріату. За винятком наймолодшого з сучасних поколінь, всі ми багато разів брали участь у виборах в радянські органи влади. Все було тихо, спокійно і передбачувано на виборчих дільницях з дефіцитними тістечками в буфеті.

А в ті дні не було жодної проблеми з Донкривбасом, як показує хронологія подій. Через два тижні після згаданої наради в Києві, 30(17) листопада **Сталін** по прямому проводу порадив **С. Бакинському** скликати Всеукраїнський з'їзд рад за участю представників Херсонської, Харківської і Катеринославської губерній. Однак, в цей час Раднарком ще стояв на позиціях Тимчасового уряду у визначенні кордонів України. По-перше, **Сталін** звинуватив Центральну Раду в анексії нових губерній. По-друге, 16(3) грудня 1917 р. в Києві відбулася партійна конференція, яка вирішила об'єднатися в “Соціал-демократію України”, а 18(5) грудня в Харкові відбулася конференція більшовицьких організацій Донецько-Криворізької області, яка заявила, що не має нічого спільного з Україною. Але Перший всеукраїнський з'їзд рад, що відбувся у Києві 17—19 (4—6) грудня 1917 р., показав, що позиції більшовиків на заході і в центрі України слабкі. Мережа рад була поширеною лише на Півдні і Сході, і якраз у цих радах переважали більшовики. Через це більшовицькі делегати, які переїхали з Києва у зайнятий червоногвардійцями Харків, проголосили радянську владу в кордонах, усталених Центральною Радою. Деякі неслухняні місцеві більшовики на чолі з **Артемом** зробили спробу утриматися на позиціях, які раніше займав Раднарком, але швидко прийшли до тями. Особливо впертих вожді виключили з партії, як уже підкреслювалося. Так виглядає реальна історія Донкривбасу. ■

Станіслав Кульчицький

доктор істор. наук, професор,
завідувач відділу історії України 20—30-х рр. XX ст.
Інституту історії України НАН України,
м. Київ